

МАКСІМ ГАРЭЦКІ

ГІСТОРЫЯ БЕЛАРУСКАЕ ЛІТЭРАТУРЫ

1964 г.

ВЫДАНЬНЕ ТРЭЦЬЕ (ПАПРАЎЛЕНАЕ).

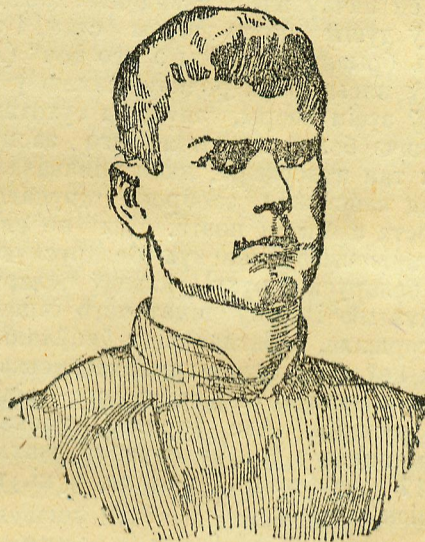
1924

ВІЛЕНСКАЕ ВЫДАВЕЦТВА Б. А. КЛЕЦКІНА
БЕЛАРУСКІ АДДЗЕЛ

Максім Багдановіч.

(1892—1917).

Біяграфічны матар'ял. Бацька поэта, вучыцель Аляксандар Багдановіч, даволі вядомы ў маскоўскай літэратуры этнограф, быў родам з Горадзеншчыны. Калі Максіму ішоў усяго другі год, Багдановічы пераехалі адтуль у Ніжні-Ноўгарад, дзе бацька дастаў пасаду ў гімназіі. Там поэт і вырас. Бацькі яго гаварылі памаскоўску, але шчыра любілі родны край і любілі ўспамінаць аб жыццёбыцці на Беларусі. Наслухаўся тых гутарак Максім і змалку пачаў лятунець аб далёкай і любай зямельцы сваіх дзядоў. Падрасшы, ён з прагавітасцю чытаў усякую кніжку, дзе было напісана што-небудзь пра Беларусь. Быўшы ў старэйшых класах гімназіі, поэт дастаў беларускую кніжку і даведаўся, што выходзіць беларуская газета. У кароткіх частэорыятыхна выўчыўся ён гаварыць і пісаць пабеларуску, сьпісаўся з „Нашай Ніваю“ і пачаў пасылаць допісы і вершы. Рэдакцыя газеты адразу пачула ў ім нямалы поэтычны талент і духоўна паддзярыла маладога песьняра. Так Багдановіч зрабіўся сьвядомым літэратурным працаўніком на ніве беларускага адраджэньня. Вышэйшую навуку праходзіў ён у Яраслаўлі, у юрыдычным ліцэі. Быўшы студэнтам, ён ужо ўсёю душою

М. Багдановіч.

аддаўся беларускай літаратурнай творчасці, апрача таго, пісаў аб беларускіх справах у расейскіх і асабліва шмат ў украінскіх часопісах. Як пішуць асабіста знаўшыя яго людзі (З. Бядуля), цяпер Багдановіч „зайздраваў тым шчасліўцам з беларускіх поэтаў-дзяцей сялян, што хоць пастушкамі былі, але ў родным полі, у родным лузе, у сваіх лясах, пушчах і балотах. Паводлуг яго здання, песняры, жыўшы ў самых глухіх кутах рэднай зямлі, маглі ўбіраць у сябе творчы, самабытны, абвешаны казкамі дух свайго народу“. Ён з нецярплівасцю чакаў таго часу, калі здолее паехаць і першы раз пабачыць бацькаўшчыну і першы раз пачуць яе жывую мову. У 1911 годзе ён меў, як сам казаў, „вялікае шчасце“: ён пабачыў бацькаўшчыну і прыехаў на колькі дзён у яе старую сталіцу—Вільню. З нязвычайнай радасцю пераказываў тут поэт сваім знаёмым, што гэта было для яго за шчасце, бо „далёкая, нязнаная бацькаўшчына-Беларусь неяк дзіўна чаравала яго і вабіла к сабе ад таго часу, як ён пачаў жыць свядомым жыццём; самае імя яе будзіла ў душы поэта дзіўны стан, і здавалася яму, што вось-вось брызнуць сьлёзы з яго воч“ (А. Навіна). Другі раз прыехаў пясняр на родную зямлю ў 1916 годзе, у Менск, прыехаў зусім хворы, змучаны сухотамі. Аднак, не ўзвесьлялі, а яшчэ болей прыгняла яго засмучоны ў слабнучым целе дух тая атмасфера, якая панавала тады ў Менску. Маскоўская вайсковая забарона друкаваць часопісі пабеларуску проста забівала поэта. Ды не сядзеў бяз працы і цяпер: арганізавываў менскую беларускую моладзь, чытаў рэфэраты аб беларускім руху, укладаў беларускую літаратурную хрыстаматыю і рабіў шмат чаго іншага. Здароўе ўсё горшала а горшала, і Багдановіча ўмаўлялі, прасілі, каб ехаў у Крым. Ня меў поэт ахвоты пакідаць сваю няшчасную, зняволеную і зруйнаваную бацькаўшчыну,—відаць, баяўся, каб не памерці на чужыне. Але ўпрасілі, паехаў... А цераз кароткі час прыляцела з Крыму смутная, жахлівая вестка, што 12-га мая 1917 года (ст. ст.), у Ялце, рукі, пісаўшыя „Вянок“, сашчапіліся навакi.

Літаратура Багдановіча яшчэ ня можа быць уся падлічана дзеля неспакойнасці цяперашняга часу; пакуль што немагчыма сабраць увесь пакінуты нябожчыкам матар’ял і выдаць поўны збор яго твораў. Меркаваць аб яго творчасці можна цяпер толькі па „Вянку“ і па раскінутых у розных часопісах яго лірычных вершах, невялічкіх поэмках і іншых рэчах. Аб яго прозе даюць разуменьне такія апавяданні, як „Музыка“, „Над морам“, „Аб іконьніку і пазалотніку“, „Шаман“ і інш.

Яго пагляд на творчасць выказан ў эпістоле „Ліст да п. В. Ластоўскага“, друкаванай у газэце „Гоман“ (№ 48, 1917 г.).—Дума робіць краснейшым кожны твор поэта. Спакойная дума павінна быць усновай творчасці. Халодны розум поэта ня шкодзіць яго натхненню. Прысуд зроблены А. Пушкіным для Сальері, несправядлівы.

Уменьне для ігры Сальері здабываю
Праз мерны, нудны труд; ці спраўды забіваю
Ён гэтым талент свой, як бачна з думак драмы?
Адважа іскрынка нам. Стокато, футі, гамы
Шмат год калісь на ёй Сальері вывадзіў
І моцна йграўнем тым іскрынка зык змяніў.

Сальері разьываў сябе гэтаю працаю. Ён хацеў усё зразумець у творчасці, усё абмяркаваць, абдумаць спасабы, матар'ял, мэту. У яго творчасці няма раптоўнага. Багдановіч уважаў, што такім быць і так тварыць можа кожны поэт.

Творчасць Багдановіча найлепей такім паглядам і характарызуецца. Яе прыметы: 1) дума і 2) ўменьне, здабытае, працаю інтэлекта над сваім разьвіццём. Высокая поэтычнасьць твораў Багдановіча паказуець, як сярэдні па прыроднай здольнасьці чалавек дасягае неспадзяванай велічы праз тую ўпорчывую і старанную працу. Чуць ня кожны вершык Багдановіча маець у сабе якую-небудзь філэзофскую думку. Творчасць яго—праца мысьліцеля, апрапанутая прыгожай славеснай шатаю. Мысьлячы, ён усюдых шукаець красу, характэр, гармонію. Красу ён чуець сваёй прыродаю і цэніць сваім разьвітым розумам. Узгадаваны на клясычных прыкладах сусьветнай літэратуры, ён вымагаець і ад сябе дасканальна-артыстычнай формы. Гэта поэт-філэзоф і поэт-стыліст.

Элементы яго літэратуры болей-меней выдзяляюць поэта з аднароднай сям'і нашаніўскіх поэтаў і пісьменьнікаў. Праўда, і ён заплаціў дань часу і службы бацькаўшчыне па ўсёй сваёй магчымасьці, надаючы некаторым творам нацыянальнага элементу. Тымчасам а ні гэты, а ні соцыяльны элемент не складаюць глаўных азнак яго літэратуры. Багдановіч прымецен агульна-людскім элементам. Вершы яго гавораць нешта чалавеку ўсякай нацыянальнасьці і ўсякага соцыяльнага стану.

Матар'ял яго літэратуры складаецца глаўным чынам з жывой прыроды і вясковага і мястовага жыцця. Навычэрпнай крыніцай для яго ёсьць і беларуская народная міфалёгія, царства вадзянікоў, русалак, лясунёў. Шмат гаворыць душы поэта і мінуўшчына, пахаваная ў старых кроніках і творах поэтаў клясычнага сьвету.

1). „Вянок“ (1913 г.)—кніжка выбраных вершаў. Яна складаецца з такіх аддзелаў: 1) „У зачараваным царстве“, 2) „Згукі бацькаўшчыны“, 3) „Старая Беларусь“, 4) „Места“, 5) „Думы“, 6) „Вольныя думы“, 7) „Старая спадчына“ і 8) „Мадонны“. У першым аддзеле паэт у каротчых лірычных вершыках змалюваў зачараванае царства прыроды пад глыбокім паглядам мысліцеля. Тут ёсць абразы лета, вечара і ночы ўлетку, зімы, буры, леса, возера і т. д. Толькі гэта ня простае мастацкае апісаньне, а паказаньне таксама і таго настрою, які зьяўляецца ў поэта-філёзофа з уяўленьнем тых абразоў; паказаньне і той ідэі, якую родзіць у яго душы апісаны абраз. Калі-ж у каторым-небудзь вершыку свае асобнае ідэі няма, дык для яго астаецца адна агульная ідэя ўсіх вершаў: сьвет прыгож, і адчуваць яго хараство—шчасьце жыцьця. У лесавым гуле поэту чуецца грань не сумнага, маркотнага лясуна: „быццам тысячы крэпка нацягнутых струн, тонкаствольныя сосны зьвіняць“. Перад вельмі гэткага абразам у поэта зьяўляецца філёзофская думка: „ці трэба казаць, што зіе-дрыжыць на лесьцях лазьніка: кроплі сьлёз ці халоднай расы?“ Бура—пасечаная вагністым мечам, панурая, вялізная жывёла; халодныя бічы з яе крыві—тое, што людзі завуць дажджом. Абраз буры—вялікі абраз грознага, крывавага змаганьня ў прыродзе, уяўленьне каторага пабуджае ў душы поэта нейкі гарманічны водгук хараства. Апісаўшы, як ціха па мяккай траве праходзіць сінявокая ноч, як плывець туман, выглядаюць патроху „зорак дрыжачых вяні“, лажыцца раса і ў палёх запалююцца жоўта-чырвоныя вагні, паэт знаходзіць, што гэта—„час, калі трэба журыцца душою на сьвежых магілах пуста пранёсшыхся днёў“. Невялічкі другі аддзел сьведчыць, што згукі бацькаўшчыны ўжо на пачатку творчасьці поэта цягнулі яго да народных мотываў і спасабоў пяяньня. Пад канец жыцьця Багдановіч асабліва праняўся думкай, што каб у нас была ня толькі „поэзія ў беларускай мове“, але запраўдная беларуская поэзія, дык трэба браць прыклад з К. Каганца і йці ў поэзіі беларускім народным шляхам. Рэзультатам такой думкі зьявіліся ў Багдановіча пазьней дзіўныя вершы, як „Страцім-лебядзь“ і інш., а ў гэтым аддзеле народнасьць паказуецца ў прасцейшай рытміцы верша і ў абразох і зваротах, узятых з народных песняў. Як цікавы пераход ад народнасьці да кніжнасьці, як камбінацыя народнага складу верша з індывідуальнай творчасцю сучаснага інтэлігента, вызначаецца прыгожы засмучоны вершык біаграфічнага характа „Ня кувай ты, шэрая зязюля“. Трэці аддзел, „Старая Беларусь“, змяшчае вядомыя ўсёй пісьменнай Бе-

ларусі вершы: „Перапішчык“, „Слупкія ткачы“ і інш. Усе яны напісаны з вялікім мастацтвам, вымагаючым таго ўменьня, здабытага працаю інтэлекта над сваім развіццём. За далікатнае характэры формы і плястычнасць іх можна назваць антолёгічнымі. Спроба змяляваць абразкі старой Беларусі задалася поэту ня столькі ў выгляднай згоднасці апісанага з нашай старыною, колькі ў моральнай пеўнасьці іх духоўнага звязку з мінуўшчынай. Тут-жа выдзяляюцца беларускай поэтычнасцю два вершы: адзін з варажбой старога млынара („Ціхі вечар; зьнікнула сьпякота...“) і другі—з паглядам беларуса на прыроду („Па лядзе, у глухім бары“...). „М е с т а“, аднак, а ня вёска, ўзгадала Багдановіча. Поэт заваражыўся чароўнымі прынадамі горада і з захапленьнем апісуюць разнакалёрнасць мястовага выгляду і мястовага жыцця. І тут змалюе ня кожная зьява даець яму страву для філэзофскіх разваг. Хлопчык выдувае з мыла шматфарбныя пазыры, хапаець іх рукою, застаецца адна слата,—гэтак бывае ў нашым жыцці. Сьмерць патрыцыя і сьмерць дзяўчыны асоцыруюцца ў уяўленьні поэта па сваёй падобнасьці ад мігдаловага горкага паху,—яны родзяць філэзофскую думку аб падобнасьці самых розных жыццёвых праяў. Заслугуе быць адзначаным такі верш гэтага аддзела, як „Завіруха“, у каторым поэт захапіў правы музыкі і гукамі верша перадаець гукі буры ў месце. Тут часта чуюцца склады: буб, гры, зьві, вул, гуд і да т. п. У аддзеле „Думы“ і „Вольныя думы“ яскраў найболей тых ідэй, што зьяўляюцца ў поэта-філэзофа ад уяўленьня характэра. Так, у вершы „С. Е. Полуяну“ поэт, гледзячы на зорку ў цёмні, як яна прыгожа ляціць, кажа: „Так свабодна, так ярка пражыць — лепшай долі няма на зямлі. Усе кругом на мамэнт асьвяціць і пагаснуць у цёмнай імглі“. Жывучы ідэяй характэра, поэт ува ўсім-чыста шукае і знаходзіць філэзофскую падставу, каторая дае здавальненьне яго душы, спакой ад гармоніі ў сусьветнай творчасьці. Апрача таго, у гэтым аддзеле шмат вершаў з нацыянальнымі мотывамі. Дасканальным прыкладам іх трэбаважаць дужа мастацкі вершык „Упалі з грудзей пана бога“... Гэта найхарашэйшыя радкі нашапіўскае поэзіі. Аддзел „Старая спадчына“ кідае сьлед у гісторыю нашай літаратуры тым, што тут Багдановіч даў першыя прыклады ўсялякіх формаў беларускага верша, як пэнтамэтры, сонэты, трыолеты, рондо, октавы, тэрціны і інш. Найболей-жа сьпелымі і беззаганымі творамі Багдановіча ёсьць яго „Мадонны“. У вершаваных апавяданьнях „У вёсцы“ і „Вэрніка“ поэт выясьняець істоту характэра „мадоннаў“, істоту красы, перад каторай схілялісь найвялікшыя артысты-маляры і на-

торую паказуюць „пачуцці мацеры у вобліку дзяўчыны“. Гэтыя-ж апавяданні сьведчуць аб здольнасцях поэта ў эпасе.

2). **Поэзія Багдановіча з пазьнейшага часу**, мяркуючы толькі па выпадкова друкаваных яе кавалачках, сьведчыць, што поэт цвёрда ўзыйшоў на народны шлях творчасці („Максім і Магдалена“ і іншыя поэмкі, „Страцім-лебядзь“) і яшчэ глыбей праняўся ідэяй беларускага адраджэння („Пагоня“). Прыгожыя й мастацкія невялічкія поэмкі Багдановіча вызначаюцца чыста-беларускім складам вершавання, і такой-жа духоўнай стараною творчасці, так што ў любой мове яны застануцца беларускімі. Да прыкладу, поэмка „Максім і Магдалена“ напісана так, што і змест, і абразы, і звароты мовы — беларускія, а верш то нагадуе нашу народную песню (пачатак поэмы, плянны і граньне Максіма на цымбалах перад сьмерцю і інш.), то народныя прычытанні на хаўтурах ці на раданіцу на могілках па нябожчыку (зварот Максіма да сваіх дзетак), то што-небудзь іншае з народнай ці старадаўнай кніжкай беларускай творчасці. „Страцім-лебядзь“ — яшчэ лепшая ў гэтым кірунку спроба. Гэта вельмі прыгожы пераказ апокрыфа, напісаны з сьмелым поэтычным размахам, а чыстым „беларускім складам“.

3). **Проза Багдановіча** падобна да яго вершаў. Яго думкі аб высокім значанні поэзіі, выказаныя ў розных вершах, знаходзім таксама і ў „Апокрыфу“, напісаным прозаю („Калядная пісанка“, 1913 г.). Яго стылізацыю мовы знаходзім ў „Апавяданні аб іконьніку і пазалотніку“, напісаным моваю старых грамат і статутаў („Н. Н.“, 1914 г., № 7). Прыгожыя апісанні ў прозе знаходзім у яго „Шамане“, дзе відзім і глыбокую думу, а іменна жаданьне знайці зьясьненне для нацыянальнага пачуцця і ілюстраваць тое зьясьненне.

Тэхніка вершавання, якой вымагаў ад сябе Багдановіч, павінна была быць дасканальнай. Як глядзеў ён на тую справу, відаць з верша „Песьняру“, дзе сказана, што слабы верш заўсягды разаб'ецца аб цвёрдым людзкім сэрцы, ня збудзіўшы ў іх сумлення, што „трэба з сталі каваль, гартаваць гібкі верш, абрабіць яго трэба з цяпленнем“. Аб вершах Багдановіча З. Бядуля пішаць так, што яны „строга кароткія, ярка абразныя і рэльефна-выразныя. Нідзе ў іх нельга ні адбавіць, ні прыбавіць. Гэта старасвецкія гравюры з намастацку стылізаванымі элементамі“. Гэта дзеля таго, што „поэт валадаў тайнай гармоніі і рытмікі, як лепей ня трэба“.

Значаньне Багдановіча ў гісторыі нашай літэратуры найбольшае ў тым, што сярод нашаніўцаў гэта быў поэт-інтэлігент у поўным ёме такога слова і чалавек з вялікай адукацыяй. Дзеля гэтага, ён ведаў у процэсе творчасьці тое, чаго не маглі адчуць песьняры-самавукі, і сьвядома ўсходзіў на такі памыслы кірунак творчасьці, на каторы пры адной здольнасьці ад прыроды, без яе разьвіцьця, не заўсёды можа ўзыйці самы вялікі талент. Сярод маладзейшых поэтаў і пісьменьнікаў Багдановіч па літэратурнай магутнасьці ідзець трэцім папарадку (пасля Купалы і Коласа).